
KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Richard Wagner zenei világa a Bánság kulturális életében

Metz, Franz: Die Musik Richard Wagners im Banat. Eine Rezeptionsgeschichte zum 200. Geburtstag des Komponisten. = Spiegelungen. 8. Jg. 2013. 4. no. 396-407. p.

A Liszt-év után (2011; lásd Kisebbségkutatás, 2012/1.) most 2013, a zenei nagyromantika másik nagy alakjának, Richard Wagner születési bicentenáriumától volt hangos. Ha a müncheni Délkelet-német Intézet folyóirata a magyar Liszt Ferencre vonatkozólag érdekes kapcsolatot talált az erdélyi szász vagy bánsági sváb milió egykorú kulturális életével, úgy még erőteljesebb kapcsolódásról adhat számot Wagner esetében, aki a zenedrámái alkotásokban feldolgozott német mítosz- és legendaörökséggel a nemzeti öntudatot is élesztette.

*

A régi magyarországi Délvidék, főként a Bánság multikulturális viszonyai a 19. században és a 20. század első felében sok szálon egybefonódtak mind Bécs, mind pedig Budapest szellemi életével. Így a legtöbb hatás, amit a korán polgárosodó régió befogadott, közös Duna menti örökség is. A nagyszentmiklósi Nákó Kálmán gróf körének korai nexusa Wagnerrel az 1860-as évekből, a helyi hatástörténet kezdetén még egyoldalúan bécsi kapcsolatból származik. Nem is véletlen, ha a Nákók alakját és környezetét a hazai múltismeret bármi összefüggésben alig is tartja számon. Hadd bővítsük itt tehát a Romániából elszármazott zenetörténész által elmondottakat. A Balkánról Bécsbe települt macedoromán kereskedőcsalád a 18. század végén az árverés alá került bánsági kincstári földek megvásárlásával nyer letelepedést a töröktől visszavett Bánságban s emelkedik a hazai birtokosság osztrák háttérű újarisztokrata

rétégébe (l. Harruckernek, Wenckheimok stb.). A Nákók központjukat Nagyszentmiklóson építik ki, és városi építkezéseikkel, mintagazdaságokkal, közhasznú létesítményeikkel szereznek megbecsülést és tekintélyt a térségben. Említést érdemel mezőgazdasági iskolájuk, melyben az itt született Bartók Béla felmenői munkálkodnak. Nákó Kálmán (1822–1902) kitűnik műgyűjtő/műpártoló szenvedélyével is, és az alkotóművészi képességeket csillogtató, kiművelt bobdai (papdi) Gyertyánffy Bertát veszi feleségül a nemességet szerzett, erdélyi örmény eredetű családból, mely hasonlóan kincstári árverésen nyert birtokot a közelben. Gyertyánffy Berta fest (főként portrét, munkái gyűjteményekben megtalálhatók, olykor kiállításon is megfordulnak; Madonnája máig díszíti az apósa által építtetett nagyszentmiklósi katolikus templomot), emellett kitűnően zongorázik, s ezzel hívja fel magára – nem a bánsági fészekben, hanem a bécsi Nákó-palota salonjában – Richard Wagner figyelmét is. Wagner 1861-ben tartózkodik Bécsben hangverseny-körútja során, s kíváncsi a magyar grófné játékára, melyről korábban többek között Párizsban, Metternich hercegnétől hallott. A grófné, mint a vendég idézett levélrészletéből sejthető, alkalmasint improvizációt adott elő, amibe a szerző nagy tetszésére dallamokat szőtt bele annak *Lohengrin*-jéből. De bemutatta a maga zongoraszólamával kibővített cigányzenekarának művészetét is. Wagner még későbbi, posztumusz kiadott önéletrajzában is (*Mein Leben*) felelegeti az élményt. A Nákó-házaspár néhány év múlva a frissen felépített nagyszentmiklósi kastélyban is meggyökerez-teti a szalonéletet, egyebek mellett Wagner tiszteletét sugározva.

*

A 18. században németországi telepésekkel benépesített Bánság központja, Temesvár maga is német (osztrák) arculatú városként újul meg, sok-sok bécsi háttérű intézményes és informális kapcsolattal. A bécsi „divat” előbb-utóbb ide is elérkezik, s a császári fővárosban is elég nagy késéssel először játszott *Tannhäuser*t a temesvári színház – a színpadméret, a nagyzenekari létszám stb. hiányosságai ellenére – két évtizeddel a drezdai ősbemutató után 1866-ban műsorára tűzi. (Ugyanekkor Pesten már a későbbi Lohengrint adják.) Köze lehetett a temesvári vál-

laláshoz a helyből származó Apolonia Schwefelberg nemzetközi karriert befutó szopránénekesnőnek, aki a bemutatón Venus szerepét adta. A helyi sajtó útján (melybe olykor-olykor Schwefelberg asszony is írt) az előadást természetesen megelőzte Wagner hol mereven elutasított, hol rajongással övezett „forradalmi” zenei stílusának, egyúttal a zeneszerző kétes írói ambícióinak vagy épp antiszemita allúrjeinek a híre. Maga a siker közepesnek mondható, és sokáig nem mutatkozik további igény Wagner-bemutatók iránt. A városi Zenekedvelő Egyesület, a megkereséseket elhárítva, még egyszerű hangverseny megszervezésére sem kíván vállalkozni. Temesvárt és a Bánságban másutt csak később, a zeneszerző utolsó éveiben vagy a halála után kerülnek műsorra főképp kórusrészletek vagy énekes-szólók Wagner-zenedrámákból, olykor kifogástalan előadásban, ahogy az például August Pummer bassz-baritonján emlékezetessé vált. Ugyanakkor előadásra kerülnek – farsangkor – Wagner-paródiák (1876: Temesvár, 1888: Oravica). A vidék nagyobb tehetségeit Bécs vagy a magyar főváros lehetőleg magához is vonzza, mint a varjasi születésű Karl Hubert, aki a pesti Nemzeti Színháznál csinál karmesteri karriert Wagnerrel (*Lohengrin*, 1866, stb.), hegedűvirtuóz fia pedig – Hubay Jenő néven – onnan indul világhódító útjára. Temesvárt 1876-ban adnak egy közös koncertet, de úgy tűnik, nem Wagner-művekkel.

A *Lohengrin* a Bánságba csak jóval később érkezik meg: 1898-ban Temesvárra – az induló, később nagy bécsi mesterré váló Bruno Walter irányításával (aki visszaemlékezéseiben fel is idézi a nagyegyüttes és állóképes szólisták hiányában oly küzdelmes felkészülést) –, majd pedig Aradra – egy nehezen azonosítható előadó-gárda jóvoltából (1903), amely az előadást Temesvárra is átviszi 1906-ban. Zenei írónk a színlapokat találta meg az aradi városi múzeumban. Ugyanitt lelt rá az előadásnál használt karmesteri partitúrára is, amelyben az énekes szólók eredeti német szövege át van ragasztva a magyar fordítással, tehát magyar nyelvű volt az előadás volt, mint az már kötelezővé vált Magyarországon. Gyanítható, hogy éppen Huber pesti partitúrájából vagy legalábbis annak a nyomdokain dolgoztak.

Wagner hiánytalan népszerűségét a Bánságban az új század hozza magával. A temesvári székesegyház karnagya, Járosy Dezső (hamarosan a budapesti Zeneakadémia tanára, de 1917-ben visszatér honába) 1908-ban a zeneszerző halálának negyedszázados évfordulójára teszi közzé magyar nyelvű ismeretterjesztő füzetét *Wagner Rikárd a zenedramaturg* címmel, s bevezető előadást is tart azon a temesvári emlék-hangversenyen, melynek keretében a korai zenedrámák nyitányaiból, kórusrészleteiből, áriáiból adnak elő a 29-es ezred fúvószenekarának a Filharmóniai Egyesület, valamint Blanda Heller szopránénekesnő közreműködésével. A katona- vagy bányászzenekarok egyébként mindig is sokat segítettek a Wagner-művek hangszerhiánnyal küzdő előadása során. Járosy később sokat cikkezik a Wagner-életmű utóéletéről, valamint örököséről: Cosima Wagnerről. Utóda székesegyházi állásában és szakírói szerepében egyaránt Braun Dezső, aki *Bánsági Rapszódia* (1937) című, a térség színházi és zenei múltjának szentelt művében az 1866-os Tannhäuser-előadástól kezdődően a Wagner-befogadás állomásait is áttekinti. Említi bizonyára (F. Metz nem mondja) a bécsi opera két vendég-előadását 1928-ból (*A bolygó hollandi*, *Walkür*, ezek újdonságok Temesvár számára) és a kolozsvári opera többszöri vendégszereplését újra a *Tannhäuserrel* (1932 és a következő években).

A nagy német „zenedramaturg” igazi „szezonya” mégis a Magyarországról már levált bánsági németiség értelmiségi köreit megmozgató nemzetiszocialista időszak vonzatában érkezik el, amely a maga hazug módján heroizált Wagner-kultusszal tolakszik elő. Halála immár fél-évszázados évfordulója éppen 1933-ra esik, és magának a Führernek is a „kedvenc” zeneszerzője. Az újabb alapítású Bánsági Német Kulturális Egyesület hivatott előkészíteni az emlékhangversenyt. Beiktatják a bayreuth-i fesztiváloknál használatos, a közönséget hívogató fanfárjelzéseket a helyfoglaláshoz. A Zenebarátok Társaságának zenekara játszik több szólístával, a Bánsági Német Kóruszövetség énekkarával. A szokásos repertoárdarabok vannak műsoron, kibővítve az utolsó mű: a *Parsifal* „Nagypénteki varázs” részletével. Nem marad el a bevezető emlékbeszéd sem. A laptudósító (*Temesvarer Zeitung*), a neves Sárkány Gábor, aki terjedelmes méltatást közöl is az újságban, csak finoman jelzi a 19. századi nagy újító kultúrpolitikai aktualitását, nem szajkózza a

szólalomt, miszerint zenei forradalma a németiség belső „újjászületését” szolgálja. Ezt követően mindenestre gyakoribbá válnak a Wagner-műsorral jelentkező, Temesváron kívül is saját erőből megoldott koncertek. A műsorok összetétele viszont egyre egyhangúbb a hangzatos, nagy nyitányokkal és az unosuntig ismert kóruszámokkal. Elmaradhatatlanná válik a *Mesterdálnokok*-nyitány, a műegészttől elszakítva a maga otrombán bombasztikus frázispuffogatásával. A háborús időszakban a bajtársi búcsúztatók is egyre inkább Wagner-számokat kívánnak, viszont egyre hiányosabbak a hangszeregyüttesek, hiszen szép sorjában a zenésztársak is kikerülnek a frontra. A német kapitulációt követően a Wagner-koncertek főbb részvevőit, nem Wagner miatt, hanem a náciknak tett propagandaszolgálat okán a szovjethez átállt Romániában büntetik, de Temesvár többszöri névváltoztatáson átment városi zenekarát Mihály király 1947-ben „rehabilitálja”. Az együttes ezentúl horogkeresztes zászlókkal övezett Hitler-porté helyett hamarosan egy-egy nagy Sztálin-kép (majd újabb ábrázolatok) alatt játszhat, az új kultúrpolitika dicséretére legyen mondva, most is a *Mesterdálnokok*-nyitányon kezdve. Az új temesvári opera az 1960-as években tanulja be *A bolygó hollandit* s még egyszer a *Lohengrint* is, de nem jut el a *Mesterdálnokok* teljes bemutatásáig, *A Nibelung gyűrűjéig*, a *Trisztán és Izolda*ig vagy a *Parsifalig*.

Komáromi Sándor

Vallásilag vegyes házasságok a történelmi Magyarországon. Jogi normák és társadalmi gyakorlat 1848-ig

Šoltés, Peter: *Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848.* = *Historický časopis.* 62. r. 2014. 3. no. 415–446. p.

A vallásilag vegyes házasságok nem csupán egyháztörténeti szempontból, hanem társadalmi és kulturális nézőpontból is érdekes és inspiratív kutatási témának bizonyulnak. Ezekben a házasságokon keresztül kiválóan megfigyelhetők és elemezhetők a polgári és egyházi jogi normák